

Batista i Roca, l'ICA i l'antropologia catalana vint-i-cinc anys després

Joan J. Pujadas

Universitat Rovira i Virgili/Institut Català d'Antropologia

Al rellegir aquest treball primerenc, de fa ja més d'un quart de segle, la primera reacció ha estat d'estupor, d'incredulitat. Com és possible que hagi passat tant de temps i hagin succeït tantes coses? No és tota una vida, però sí la major part de la meua vida professional el que hem separa d'aquell moment. Les tasques del dia a dia, de vegades, ens impedeixen reflexionar, o simplement prendre consciència, del pas del temps i dels canvis que s'han esdevingut amb el pas dels anys a les nostres persones i al context social, professional i institucional.

Aquest text sobre Batista i Roca és, vist retrospectivament, una manifestació més d'un afany generacional dels aleshores joves antropòlegs catalans per trobar les nostres arrels intel·lectuals, nacionals i intergeneracionals en acabar la dictadura franquista. Anàvem a la cerca d'ancestres per acabar de consolidar la nostra identitat intel·lectual, ètica i professional. Aquest neguit es va convertir en línia de recerca ben fructuosa, al llarg dels anys vuitanta i la primera part dels noranta. Cal recordar només els treballs de Joan Prat, de Llorenç Prats o de Lluís Calvo, com a principals autors i especialistes. Estudiar el passat, les arrels, allò que hi havia de continuïtat i de discontinuïtat entre els estudis folkloristes, etnogràfics, l'excursionisme científic i la feina d'altres intel·lectuals d'abans de la guerra era una manera de començar a normalitzar la nostra presència com a intel·lectuals i professors universitaris durant la transició política.

En aquest context (professional, però sobretot polític i social) és on cal situar aquest treball meu de finals del anys setanta, on es tracen d'una manera sintètica els elements bàsics de la història de vida d'un d'aquells precursors de la nostra disciplina, el mestratge del qual a Catalunya va ser escapçat d'arrel per la guerra, la postguerra i la dictadura. Recordo clarament el dia que vaig conèixer en Batista i Roca, junt amb en Joan Prat i en Joan Frigolé, al barri

gòtic, al Pla de la Catedral de Barcelona. Recordo també com aquest home vell i amb una salut feble, que acabava de tornar d'un exili de més de quaranta anys, se sorprenia pels canvis soferts per la seva Barcelona.

Vam constatar com deplorava la pèrdua d'aquella imatge fixa que tenia de la ciutat, recordada i mitificada al llarg dels anys d'absència. Batista i Roca pensava que la hibridació generada pels corrents immigratoris de mitjans de segle havien desnaturalitzat la societat i la cultura catalanes. El reencontre, després de tants anys, era agredolç. Els afanys i el punt de vista de tots nosaltres, membres fundadors de l'ICA, no coincidien gaire amb els del vell professor, però per tossuderia i desig de fer simbòlicament les paus amb el passat li vam proposar, i ell va acceptar, ser president d'honor de l'Institut. La relació durà pocs mesos, ja que va morir el mateix any 1978, quan preparàvem ja el primer volum de la revista *Quaderns*. És d'aquesta circumstància d'on neix la elaboració d'aquest treball.

Més enllà dels resultats que, a hores d'ara, em semblen pobres, la preparació d'aquest text va ser apassionant, ja que em va obligar a consultar tot un seguit de fonts que, d'altra banda, potser mai hauria conegut d'una manera directa, sinó a través de les magnífiques síntesis que els col·legues esmentats van anar produint durant més d'una dècada i mitja. Érem tots molt joves i hi havia una efervescència acadèmica militant, voluntarista. La universitat d'aquella època no ens permetia assolir tots els reptes que, generacionalment, ens havíem posat. Volíem contribuir al canvi de la societat i, sobretot, teníem unes ganes boges d'aprendre. I aquí és on apareix l'ICA.

L'ICA, aquell espai de llibertat, de participació, d'acció, on tots els fundadors ens vam acabar de formar amb aquells seminaris amb els Palerm (Àngel i Juan Vicente), els Murra, Diamond, Friedman, Godelier, Krader, Leeds, Meillassoux, Zonabend, Harris, Iturra i tants altres, que ens va servir per compensar les insuficiències d'un sistema universitari encarcerat, en què l'espai per l'antropologia era encara molt reduït, constitueix ara una realitat molt diferent, més institucional, més assentada, però també reptada per una nova situació professional dins l'àmbit de l'antropologia social.

Aquesta nova situació, a la qual ha de fer front l'ICA, ve marcada pel fet que l'activitat formativa ha deixat de ser imprescindible i central en la seva projecció cap a fora, ja que les universitats han anat desplegant tot un seguit de programes formatius reglats, a nivell de grau i postgrau, que no fan necessària aquesta tasca complementària (substitutòria) que ha realitzat amb encert l'Institut durant tants anys. L'ICA ha anat consolidant des de fa més de deu anys una activitat paral·lela molt més interessant per a la majoria dels socis actius, com és la de formació de grups de recerca i de debat, que mantenen les seves reunions periòdiques, tot generant debat i publicacions, com també iniciatives ben interessants, des del punt de vista de projectar l'opinió dels professionals de l'antropologia dins l'entorn social i ciutadà.

L'altre repte de l'ICA, crec que el més important, és el de ser capaç de transformar-se en un instrument eficaç al servei de les noves necessitats de tots aquells i aquelles que al llarg dels anys s'han anat incorporant a la família antropològica com a titulats universitaris. Col·lectivament hem cobert una etapa molt important, la del procés d'instauració i consolidació de l'antropologia com a disciplina. Ara tenim un altre repte, que és el de la creació d'espais d'activitat professional per als centenars de llicenciats i doctors que han sortit de les aules universitàries i que s'han afiliat a l'ICA. Si fins ara l'ICA havia estat un instrument complementari i, en certa manera, dependent de la dinàmica de les universitats, crec que ja fa temps que s'ha iniciat un canvi d'època, que prefigura nous continguts i noves accions a realitzar:

1. Liderar el procés de visibilització social de l'antropologia com a professió.
2. Participar activament, com a institució de caràcter professional, en el debat universitari sobre els continguts i l'orientació del nou grau d'antropologia, per tal que la formació dels futurs graduats proporcioni les habilitats i destreses que es necessiten per poder competir amb altres professionals en un mercat de treball que encara es boirós i no gaire definit.
2. 3. Realitzar els canvis estatutaris necessaris per constituir, sobre la base institucionalitzada de l'ICA, un Col·legi Professional d'Antropòlegs i

antropòlogues.

4. Lluitar contra el monopoli que els universitaris tenen de la professió.

Sóc ben conscient, quan escric aquestes ratlles, que la meua visió de la situació i del moment estratègic que vivim com a col·lectiu no és, ni de bon tros, majoritària, ni a Catalunya ni a la resta de l'Estat. Encara hi predomina una concepció de la professió lligada a una pràctica reclosa dins l'àmbit universitari (estesa, com a màxim, a l'àmbit dels museus d'antropologia o etnologia) i, al mateix temps, basada en una visió de la disciplina com un saber teòric (crític o no) a la qual repugna la fragmentació del saber, l'especialització que pot trencar la unitat disciplinària i, sobretot, l'entrada professional a camps d'intervenció social on es corre el perill de la hibridació contaminant i de les complicitats amb el poder de les administracions públiques, del món de l'empresa privada o de les entitats del tercer sector.

Aquest purisme professional per part de la majoria dels antropòlegs acadèmics és ben visible als debats que estan tenint lloc a nivell d'Estat amb motiu dels treballs de preparació del futur grau d'antropologia. El debat tendeix a cercar els mecanismes per a la reproducció de la situació actual, es a dir, la formació de titulats amb una preparació teòrica molt general, amb poca experiència de camp i amb una nul·la especialització, que els capaciti per a la seva ulterior incorporació al mercat de treball. Un mercat de treball hostil, en la mesura que està saturat per titulats en altres especialitats i professions que sí que s'han preocupat per definir els seus àmbits de competència laboral.

Per fer-me entendre, posaré un símil referit a la formació i la pràctica de l'arqueologia. Els nostres col·legues (i cosins germans disciplinaris) van encetar fa ja uns anys un debat molt interessant (crucial per a la definició del seu futur professional), que enfrontava dues concepcions radicalment oposades d'entendre els perfils i les seqüències formatives de l'arqueòleg. Per als qui defensaven la perspectiva continuïsta (tots ells prehistoriadors o historiadors dels períodes clàssic o medieval), la formació d'un arqueòleg consistia a fer estudis aprofundits d'història, per passar en una segona fase a aprendre l'ofici d'arqueòleg, bàsicament com a pràctica a les excavacions, sense una formació

(diguem-ne tècnica) gaire específica. Molta teoria històrica i poca formació en destreses de camp. El grup antagonista, constituït per arqueòlegs de formacions més diverses (prehistoriadors, geòlegs, arquitectes, entre altres) defensava una formació essencialment tècnica, que aportés tot el conjunt de destreses que es necessiten al treball de camp arqueològic, tot insistint que excavar és una activitat diferenciada de la d'interpretar. És evident que dirigir una excavació demana conèixer totes dues habilitats (saber excavar i saber interpretar), però en una excavació hi participen moltes persones i cadascuna pot tenir la seva pròpia especialitat i perfil particulars per aportar al treball d'equip. Aprendre a interpretar i, per tant, adquirir una formació en història o prehistòria més aprofundida, podia ser perfectament una de les sortides formatives de postgrau, per a una part dels arqueòlegs de camp.

No pretenc de cap manera extrapolar el debat dels arqueòlegs amb el de la nostra professió. El que si crec és que, en qualsevol cas, en del debat sobre el Grau d'Antropologia, cal donar molta més importància a la formació de camp i a tot un seguit d'àmbits d'aplicació de la pràctica professional. La formació superior, que pot capacitar per a la direcció d'equips de recerca (bàsica o aplicada) i per al treball pròpiament acadèmic i universitari ha d'estar reservat per als postgraus. I els postgraus, vist el creixement d'objectes i camps de reflexió i aplicació que s'ha desenvolupat al si de la nostra disciplina, han de ser també concebuts com a postgraus amb un perfil especialitzat. Pot fer por desintegrar el conjunt de la nostra disciplina en subdisciplines, però això mateix va passar fa quasi cent anys a la tradició britànica, quan l'antropologia física, l'arqueologia i la paleontologia o la lingüística van anar prenent personalitat pròpia i es van convertir en subdisciplines per després convertir-se en disciplines autònomes.

Avui dia, d'altra banda, la pràctica professional de l'anàlisi experta, de la consultoria i de la intervenció obliguen a treballar en camps transdisciplinaris (o interprofessionals) en àmbits com la salut, els serveis socials, la gestió cultural i del patrimoni, les migracions, els conflictes en els espais públics o en el camp del disseny, la violència de gènere, l'alimentació o la publicitat. Els camps d'actuació professional de l'antropòleg són molts, però gairebé en cap d'ells

hem estat capaços de perfilar, de l'acadèmia estant, els itineraris formatius més coherents per contribuir a la formació d'uns futurs professionals, tot dotant-los de les capacitats, habilitats i destreses que exigeix la pràctica professional, entesa com una activitat no universitària i no teòrica, orientada a la recerca aplicada multidisciplinària i a la intervenció.

La universitat ha de pensar en la seva funció social, que és la formació superior de graduats i postgraduats, la professió dels quals es desenvoluparà fora de la universitat, en camps i activitats diversos i en el marc d'organitzacions i empreses, que cerquen una aportació experta però que no estan interessades a contractar gent amb una certa formació teòrica, per bé que sense cap experiència ni preparació pràctica per al desenvolupament de la seva activitat professional. Emfasitzar aquest aspecte no suposa posar en qüestió la necessitat de continuar reproduint el sistema universitari mateix i, dins d'ell, la formació d'investigadors i professors universitaris dins del camp de l'Antropologia Social. Però crec, sincerament que, en el marc de l'aplicació dels acords de Bolonya, la formació superior dels antropòlegs investigadors i futurs professors universitaris s'ha de produir en el cicle de postgrau: màster i doctorat.

L'absència de col·legis professionals d'antropòlegs i antropòlogues a l'Estat espanyol és una mancança ben palesa, i l'absència d'aquesta veu es fa notar en tot el debat a què he fet referència. Un debat sobre la reestructuració dels cicles formatius de la disciplina que no tingui en compte la dimensió professional resulta inversemblant, si ho comparem amb la situació que es produeix en aquells camps on hi ha una activitat professional socialment visible i institucionalitzada. Els col·legis d'enginyers, advocats, metges, psicòlegs, d'infermeria i treball social, per exemple, estant prenent part molt decisiva en els debats sobre la reforma universitària. Tant de bo que els antropòlegs i les antropòlogues catalans (juntament amb els de la resta de l'Estat espanyol) sapiguem prendre les mesures necessàries per tal de no excloure dels debats sobre la reforma dels ensenyaments d'antropologia a la universitat les veus dels professionals. Tant de bo que l'ICA pugui acceptar, com a propi, aquest repte de conduir-nos cap a la professionalització i la visibilitat de la professió.

Els serveis que ha prestat fins ara a l'antropologia catalana són ben palesos. Si alguna instància pot articular el projecte és l'ICA. Malauradament, però, els acadèmics hem dominat massa l'ICA i el reemplaçament generacional, quan s'ha produït, ha suposat l'entrada de gent jove, d'una altra generació, que ha sabut dinamitzar-lo, però aquesta nova generació està constituïda en la seva immensa majoria, també, per docents universitaris.

El repte és com convocar i ajudar a articular tot aquell conjunt d'antics llicenciats en antropologia que, un cop acabats els seus estudis, van haver de lluitar per entrar en el mercat de treball sense el reconeixement (o un reconeixement molt minso) de la seva titulació com a element bàsic per a la seva activitat professional. La majoria d'aquest col·lectiu està constituït per professionals que van estudiar un dia antropologia, la qual cosa els va conferir, simplement, la titulació de llicenciat. La majoria d'ells ni es consideren ni són considerats professionalment com a antropòlegs i, per tant, han anat perdent la seva identitat com a grup o, si voleu, com a gremi. Hi ha una part, però, que sense cap plantejament utilitarista, ha continuat vinculada als diferents departaments d'antropologia i ha assolit, paral·lelament a la seva pràctica laboral, una formació superior, a través de l'oferta de màsters, diplomes d'especialització i doctorats que ofereixen les nostres universitats. Aquest grup, on hi ha gent veritablement interessant, poden (i crec que volen) ser tinguts en compte. A més, en els itineraris especialitzats dels màsters poden fer una contribució important quant al disseny i el desenvolupament dels pràcticums, fins i tot fent la coordinació.

Es pot estar d'acord o no amb els meus plantejaments, però crec que és difícilment rebatible la importància del debat. Cal fer front a les oportunitats que ens brinda la reforma dels estudis universitaris, no tan sols per acabar de normalitzar la presència de l'antropologia com a disciplina consolidada (que ho està, en molt bona mesura), sinó com a plataforma formadora de futurs professionals. Normalitzar la presència de l'antropologia a la universitat vol dir tenir cura per assolir grau i postgraus oficials. Normalitzar l'antropologia professionalment vol dir pensar en les necessitats formatives i en els camps

d'aplicació pràctica dels futurs graduats. L'ICA, és a dir, tots nosaltres, hi tenim la paraula.

Tarragona, 20 d'octubre del 2005